

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-348-4-55>

**STABILITY AND VARIABILITY OF THE PHONETIC SYSTEM
OF THE UKRAINIAN LANGUAGE: THEORETICAL
AND METHODOLOGICAL ASPECT**

**СТАЛІСТЬ І ЗМІННІСТЬ ФОНЕТИЧНОЇ СИСТЕМИ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ**

Kuznetsova H. P.   Кузнецова Г. П.

*Candidate of Pedagogical Science,
Associated Professor,
Associated Professor at the Department of
the Ukrainian Language, Literature and
Teaching Methods
Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National
Pedagogical University
Hlukhiv, Sumy region, Ukraine*

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови,
літератури та методики навчання
Глухівський національний педагогічний
університет імені Олександра Довженка
м. Глухів, Сумська область, Україна*

Зміни, що відбуваються в системі освіти України, вочевидь залежать від економічного, політичного та соціального її розвитку. Сьогодні Україна перебуває на арені політичних дискусій, упевнено виборює незалежність. На це реагує мовна система, що є основою відображення динаміки функціонування країни в лінгвістичному матеріалі різного гатунку. Суспільний мовленнєвий дискурс особливих змін зазнає на лексичному рівні, оскільки значно розширюється словниковий фонд. Однак лексико-семантична трансформація пронизує всі структурні складники мовної системи, навіть фонетичний, який у мовознавстві вважається відносно сталим. Сталість засвідчується на підставі того, що звуковий лад мови непомітно урівноважує, збалансовує, унормовує всі інші мовні рівні, наскрізно зберігає загальні та специфічні звукові особливості української мови. Процеси, що відбуваються в мові як живому організмові, потребують постійного аналізу, і на фонетико-фонологічному рівні передусім, оскільки звукова матерія мови є основою функціонування всіх інших ярусів – морфологічного, лексико-семантичного, синтаксичного, що відображають семантичний бік мови. У цьому контексті виняткової актуальності набуває проблема формування фонетичної компетентності майбутніх учителів української словесності, оскільки в сучасній лінгводидактиці, методиці навчання фонетики української мови у вищій педагогічній школі означених досліджень майже не проглядаємо. Змінні процеси в системі мови простежуємо лише в лінгвістичних наукових джерелах (Б. Ажнюк, П. Гриценко, А. Даниленко, Т. Коць, Г. Наєнко, І. Шкіцька та ін.).

Гадаємо, що такий стан зумовлений процесами генези мови, де саме фонетичний лад її найбільшою мірою репрезентує індивідуальність, окремішність, неповторність української мови. На питання «Що найбільше вирізняє одну мову з-поміж інших?» С. Єрмоленко відповідає: «Очевидно, найбільш міцна й тривала в часі фонетична (фонологічна) будова мови. Вона визначає звуковий образ мови <...>» [3, с. 40], зберігає цей образ упродовж віків. Ця думка є провідною щодо сталості фонетичної системи мови, засвідчує незупинну дієвість ідентифікувальної, націєоб'єднувальної, символічної функції української мови.

І. Ющук майже кожною працею переконує, що «найстійкішою є фонетика», оскільки «мова може зникнути, а її фонетичні закономірності, особливості вимовляння звуків і далі проявляються вже в новопосталій мові» [10, с. 6]. Відомий український мовознавець К. Тищенко з опертям на структурний компонент мови та сукупність фонетичних свідчень про становлення української мови, які науковець диференціює на: а) успадковані та розвинені в певні періоди; б) засвоєні внаслідок мовно-культурних контактів від щораз нових історичних сусідів, також переконливо узasadнює історичну тяглість і стійкість фонетики, зазначаючи: «Зрозуміло, що в самому своєму звуковому та структурному матеріалі мова несе справжню історію свого походження і формування» [8, с. 69–70].

Незмінність і стійкість саме фонетичної системи мови, її здатність вирізнити одну мову з-поміж іншої вітчизняні мовознавці намагаються обґрунтувати темпорально, топонімічно, ономастично, психологічно тощо, переконують у міцності і тривалості в часі фонетичної (фонологічної) будови мови, оскільки звукові ознаки мови відображаються « <...> через особливу артикуляцію», своєрідний просодичний, інтонаційний лад, «який гармоніює з природним ландшафтом, докільям» [3, с. 38–40]. Унікальність фонетики української мови в тому, що саме її фонетико-фонологічні закони вправно регулюють орфографічне тло, орфоепічний потік, евфонічність, збалансовують «вимовну-слухову та писано-зорову» (за Н. Плющ) мовленнєві діяльності.

Проте певні зміни у фонетиці відбуваються, вони не є безпідставними, оскільки зумовлюються причинами еволюційного характеру як самої мови, так і структури її на засадах кількісних та якісних кореляцій (внутрішні причини), взаємодій з іншими мовами, впливом субстрату (зовнішні причини) тощо.

А. Калита, опираючись на думку відомого американського мовознавця, етнолога Е. Селіра, наголошує: « <...> кожне слово, кожен граматичний елемент, вираз, кожен звук і кожна інтонація поступово

змінюють свої обриси, підлягаючи непомітному, але об'єктивному дрейфу, що складає суть життя мови» [4, с. 41].

Отже, невід'ємно від національної сталості зміни у фонетиці відбуваються, вони мають бути актуальними не лише для мовознавства, але і для методики опанування мови як реальної системи, що постійно розвивається. З огляду на це пропонуємо під час роботи «Лінгводидактичних студій» усвідомлено розглянути з майбутніми учителями української мови та літератури теоретичний кейс «Фонетична еволюція», сутність якого ґрунтується на аналізові причиново-наслідкових змін у звуковій системі мови, спроектованих українськими мовознавцями. Короткий зміст такого кейсу подаємо нижче.

Увочевидь – фонетика є особливим мовним ярусом, оскільки її одиниці – звуки – це матеріальна і стійка основа мови, саме вона вивіщує інакшість української мови з-поміж інших мов, «утілює об'єднану енергію народу» (за В. Гумбольдтом). Можливо, саме субстанціальний підхід до вивчення фонетики і відхилив довгий час обґрунтування багатьма науковцями (Л. Блумфілд, К. Вернер, Є. Косеріу та ін.) причин змін, що можливі у фонетичній системі мови. Проте поступове поєднання субстанціального та функціонального у фонетиці, динамічний підхід до вивчення фонетико-фонологічної системи, узяття до уваги даних експериментальної фонетики дали змогу лінгвістам комплексно спроектувати причини звукової еволюції мови, і української зокрема.

До комплексних причин звукових змін української мови О. Бондар, П. Бузук, Ю. Мосенкіс, В. Таранець, О. Ткаченко, І. Черняєва та ін. уналежнюють: 1) власне артикуляційно-акустичні (генетичні) зміни звуків, які корелюють із підсиленням чи послабленням м'язів органів артикуляції і безперервно відбуваються за відповідними правилами чи законами в ході розвитку мови; такі причини П. Бузук у праці «Основні питання мовознавства» (1924 р.) назвав «артикуляційним простором»; В. Таранець, керуючись фонетичним аналізом слова, ці зміни характеризує як «перерозподіл артикуляційної енергії» [5, с. 43]; 2) модифікації, у процесі яких спостерігається заміна одного звука іншим (субституція) [7, с. 272]; 3) вплив однієї мови на іншу в результаті тривалої їхньої інтерференції [9, с. 44–45], процеси ареальної взаємодії, креолізації; 4) процеси кількісно-якісної звукової еволюції, коли відбувається «<...> поступове накопичення кількісних змін, які спершу не призводять до зміни системи, поки не перевищать її міру, далі відбувається перехід кількісних змін у нову якість – міру системи порушено, вона переходить із одного якісного стану в інший <...>. Саме так і відбуваються зміни системи фонем <...>, однією з найяскравіших змін є занепад зредукованих ъ, ь» [1, с. 23]; 5) перегляд фонетичних законів через розвиток учення про фонему, оскільки виокремлення

голосних відбулося після того, як голосні звуки набули статусу фонем і «почали виконувати фонематичну функцію» [6, с. 12]; б) психологічні чинники звукових змін, які полягають у тому, що «під час вимови звука в нашій свідомості з'являються образи звуків не тільки сусідніх (попереднього і наступного), але й цілої низки наступних за ними у той чи той бік звуків, які, перебуваючи у сфері підсвідомого, модифікують, однак, звук, який вимовляється в певний момент» [2, с. 44–45]. П. Бузук означені зміни називає важливими, оскільки вони зумовлені психологічними та фонологічними процесами – такими, коли під час мовлення асоціюються звуки, звукові уявлення, які не вступають в асоціацію з елементами значення.

В. Таранець фонетичні зміни диференціює на *позиційні* – такі, що відбуваються в живих мовах як алофонне варіювання в процесі мовлення, зумовлене різними факторами; та *історичні* – відображені в діахронічних працях, засвідчують якісні перетворення у фонетичній системі в різні періоди її існування [5, с. 41].

Отже, зміни природи звука мови зумовлюються комплексом причин, з-поміж них – мовні та позамовні, трансформаційні (впливають на перебудову фонологічної основи мови), часткові, дещо нейтральні, такі, що засвідчують динамічний розвиток фонетичної системи мови. Ці зміни вартують постійного лінгвістичного дослідження та лінгводидактичного опанування.

Література:

1. Бондар О.І. Система фонем української мови (динамічний підхід). Sborník článků. Olomoucké sympozium ukrajinistů 24–26 srpna 2006. Olomouc, 2006. 304 с. С. 23–29.
2. Бузук П.А. Очерки по психології языка. Одесса. Типографія «Техникъ», 1918. 140 с.
3. Ермоленко С. Українська мова в системі українознавства. *Урок української*. 2008. № 1–2. С. 38–41.
4. Калита А. Роль ситуативно-прагматичних змінних в організації інтонаційного оформлення англійського емоційного висловлювання. *Фонетика*. С. 41–52 URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/22246/1/2000-1-40-51.pdf> (дата звернення: 01.08.2023).
5. Таранець В.Г. Діахронія мови: Збірка статей / за заг. ред. проф. Л.М. Голубенко. Одеса : Друкарський дім, 2008. 232 с.
6. Таранець В.Г. Походження поняття числа і його мовної реалізації (до витоків індоєвропейської прамови). Одеса: «АстроПринт», 1999. 142 с.

7. Таранець В. Г., Черняєва І.А. Трипільський субстрат: фонетичні ознаки в давньоєвропейських мовах. *На хвилях мови*. Ін-т укр.мови НАН України / упорядн.: О.С. Іщенко. Київ: КММ, 2011. 280 с.
8. Тищенко К. Всеслов'янські складники української мови. *Мандрівець*. 2010. № 3. С. 65–75.
9. Ткаченко О. Українська мова: сьогодення й історична перспектива. Київ: «Наукова думка», 2014. 513 с.
10. Ющук І.П. Українська мова в осяжності століть. *Бібліотечка «Дивослова»*. 2021. № 1. 56 с.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-348-4-56>

SUPPORT OF THE EU COMMON VALUES IN UKRAINE: THE EXPERIENCE OF INTERNATIONAL COOPERATION

ПІДТРИМКА СПІЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ ЄС В УКРАЇНІ: ДОСВІД МІЖНАРОДНОЇ СПІВПРАЦІ

Maslova A. V.   **Маслова А. В.**

*Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor at the Department of
Methodology of Teaching
Germanic Languages
Bogdan Khmelnytsky Melitopol State
Pedagogical University
Zaporizhzhia, Ukraine*

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри методики викладання
германських мов,
Мелітопольський державний
педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького
м. Запоріжжя, Україна*

Goncharova O. A.   **Гончарова О. А.**

*Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor at the Department of
Methodology of Teaching
Germanic Languages
Bogdan Khmelnytsky Melitopol State
Pedagogical University
Zaporizhzhia, Ukraine*

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри методики викладання
германських мов,
Мелітопольський державний
педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького
м. Запоріжжя, Україна*

Прагнення нашої країни стати повноправним членом ЄС є свідомим вибором українського народу. Цей вибір ґрунтується на національній самовизначеності, готовності українців протистояти збройній агресії і захищати кордони нашої Батьківщини у боротьбі за незалежність, бажанні поділяти й підтримувати такі важливі в умовах війни